

UDK: 061.2(497.5) »1925/1929«
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 20. XI. 1996.

Organizacija i oblici djelovanja »Seljačke sloge« (1925.–29.)

SUZANA LEČEK
Zavod za hrvatsku povijest

U radu se razmatra kako je djelovala u prvim godinama svoga postojanja najznačajnija organizacija za kulturno-prosvjetni rad na selu u međuratnom razdoblju – »Seljačka sloga«.

Seljaštvo, u historiografiji često previđena, a sve do našega vremena najbrojnija društvena grupa, živjelo je samo naizgled po strani od »velikih« ljudi i događaja. Zapravo, plaćalo je svaki rat, izravno osjetilo svaku gospodarsku krizu, kolonizacijom osvajalo (često za druge) pusta staništa, po nekim historičarima, svojim radom u kućnoj industriji dalo osnove velikom gospodarskom rastu Zapada u 18. st.¹ Položaj ovog važnog staleža, hranitelja cijelog društva, bio je uvijek jasno određen, brižno regulirane njihove obveze, ali i povratno, obveze gospodara prema njima: gospodarske u slučajevima krize, obrambene u ratu i duhovne u svako doba.² Interes koji nas ovdje zanima počeo se oblikovati nastajanjem građanskog društva i širenjem njegovih postulata. Uobičajeno je reći kako je ideju nacije stvorilo građanstvo, izgrađujući složeni ideološki sustav društvenih načela nacionalne integracije, liberalizacije i demokratizacije društva. U njemu je i seljaštvu dodijeljena nova uloga: pod plaštem romantičnog uzdizanja na razinu čuvara nacionalnog identiteta, ili neiskvarenog, prirodnog čovjeka, krio se sasvim trezven, u stvarnosti do granice neumoljivosti, zahtjev da seljak postane od osobno, gospodarski i politički ovisnog člana društva slobodan i samostalan djelatnik.

¹ Prema teoriji protoindustrializacije nije kapital iz trgovina i kolonija presudan za naglu industrijalizaciju, nego sredstva namaknuta sve raširenijom kućnom industrijom, porastom proizvodnje i jačanjem tržišta na selu. Tvorci teorije su F. Mendels, Proto-industrialization: The First Phase of the Industrialization Process, *Journal of Economic History* 32/1971., No. 1, 241.–261.; P. Kriedte, H. Medick, J. Schlumbohm, *Industrialisierung vor der Industrialisierung*, Göttingen, 1977. Šire vidi u: S. Leček, Seljačko domaćinstvo i ekonomija: novi modeli historijskog istraživanja, *Radovi ZHP* 27/1994., 163.–170.

² R. Gibson, M. Blinkhorn, *Landownership and Power in Modern Europe*, London, New York, 1991., 14.–16.

Već tijekom druge polovine 19. st. ova su traženja, makar i nedosljedno ili necjelovito iznašana, sve češća u Hrvatskoj, no potpuno izgrađen ideološki sustav, koji je ponudio zadovoljavajuće odgovore na pitanje kako integrirati seljaštvo u moderno hrvatsko građansko društvo, dao je tek seljački pokret braće Radić. Ideje oblikovane početkom stoljeća, neznatno doradene i prilagodene izmijenjenim prilikama nakon I. svjetskog rata, puni su zamah dobile tek u međuratnom razdoblju, kada je HSS vodeća stranka čije ideje prožimaju sve sfere života. Ne zapaštajući političku borbu, koja je uvijek imala prvenstvo, omasovljeni je pokret sve više pažnje posvećivao i kulturno-prosvjetnom radu na selu, osnivajući ogranke »Seljačke sloge«, organizacije koja je uspješno spojila političku ideologiju i tradicionalne, odnosno građanske oblike kulturnog djelovanja.

Istraživanjem djelatnosti »Seljačke sloge« donedavno su se bavili samo etnolozi, privučeni njenom zaslugom u očuvanju folklorne baštine i pokretanju međunarodno poznate smotre folkloru u Zagrebu.³ Jedini meni poznati pokušaj povjesničara da razradi kulturnu problematiku seljačkog pokreta i djelovanje »Seljačke sloge« učinio je u magistarskom radu Anthony M. Sraka.⁴ Kanadsko okruženje u kojem je rad nastao neminovno je uzrokovalo određene slabosti.

Stoga bih pokušala iznijeti neke osnovne podatke o ciljevima, članstvu, organizacijskim problemima, te u drugom dijelu o oblicima djelovanja organizacije koja je, ako oduzmemo godine prekida, u samo jednom desetljeću rada obilježila kulturni život sela, ostavivši nam dragocjeno naslijeđe osviještene brige za narodnu umjetnost i kulturu.

1. Osnivanje

Budući da je »Seljačka sloga« trebala postati seljačkom organizacijom u punom smislu riječi, njen pravi idejni i organizacijski tvorac Rudolf Herceg, dosljedno slijedeći svoja uvjerenja o seljaku kao »subjektu« i tvorcu vlastite sadašnjosti i budućnosti, samozatajno je prepustio počasno mjesto pokretača i prvog predsjednika samim seljacima. Prema njegovoj verziji, koju je i službeno iznio na Prvoj redovitoj glavnoj skupštini, s idejom o osnivanju društva preko kojega bi sami seljaci radili na svojem prosvjećivanju došao mu je Stjepan Kovačević⁵ iz Buševca, moleći ga samo za pomoć pri sastavljanju pravila.⁶ Iz

³ Stjepan Sremac, Smotre folkloru nekad i danas, »Narodna umjetnost« 15/1978., 97.–116.; Grozdana Marošević, Glazba na zagrebačkim smotrama folkloru. Od pjevačkog zbora do plesne folklorne grupe. XXVI međunarodna smotra folkloru 25.–28. 7. 1992, Zagreb, 1992., 27.–31.; Tvrtko Zebec, Uloga »Seljačke sloge« u životu hrvatskoga sela, XXVI međunarodna smotra folkloru 25.–28. 7. 1992., Zagreb, 1992., 33.–42.

⁴ Anthony M. Sraka, »Peasants Concord« between the wars: an examination of the cultural wing of the Croatian Peasant Party with special reference to the 1920s. Rad je obranjen na Department of History, McGill University, Montreal, 1992. Nije objavljen.

⁵ Stjepan Kovačević (Buševac, 1899. – ?, 1945) bio je najprije knjižničar Pučke knjižnice u Buševcu, 1920. tajnik prve organizacije »Seljačke sloge« (Buševac), a 1925.–26. njezin predsjednik.

⁶ R. Herceg, Svrha, zadaća i rad »Seljačke sloge«, *Seljačka prosvjeta* (dalje: »SP«), 1/1926., 5–8, 106.

drugih izvora znamo kako su njihovom zagrebačkom razgovoru prethodili uzastopni odlasci Stjepana Radića (1919.), Đure Basaričeka i samog Hercega (u rano proljeće 1920. godine) u Buševac. Na predavanjima koja su tamo održali moralo je biti govora i o organiziranom prosvjetnom radu na selu, a interes koji su seljaci Buševca pokazali vjerojatno je uvjerio glavne ljude HRSS-a kako kulturno-prosvjetni rad ne treba više odgađati.⁷ Pravila »Seljačke sloge« bila su ubrzo sastavljena. Autori su uz Hercega bili Đuro Basariček, Fran Novljan, Juraj Krnjević, Zvonimir Pužar, seljaci Ivan Robić i Stjepan Kovačević iz Buševca, a pomagao je iz zatvora i Stjepan Radić.⁸

Međutim, godine žestoke političke borbe nisu se pokazale plodonosnima za kulturna nastojanja, pa mogućnost za stvaran, široko zamišljen rad, nastaje tek stvaranjem vlade narodnog sporazuma 1925. godine.⁹ Osnivačka je skupština održana 11. 10. 1925. pod predsjedanjem Jurja Valečića, predsjednika zadruge Hrvatskog seljačkog doma i potpredsjednika stranke. Na njoj su prihvaćena nova pravila organizacije i izabrana privremena uprava s predsjednikom Ivanom Robićem na čelu, osnivačem prve »Seljačke sloge« u Buševcu, i odbornicima Mijom Stuparićem, Mihovilom Pavlekom (Miškinom), Tomom Lepušićem, Petrom Fiolićem, Ivanom Grandom, a od »školane gospode« Stjepanom Radićem, Rudolfom Hercegom, Đurom Basarićekom, Josipom Ljubićem, Zvonimirom Pužarom, Ivom Šarinićem.¹⁰ Pravila rada središnjice i ograna po selima potvrdilo je Ministarstvo unutarnjih poslova, odnosno ministar Boža Maksimović, 16. studenog, pa je rad mogao započeti.¹¹

2. Ciljevi

U Pravilima »Seljačke sloge, hrvatskoga seljačkoga prosvjetnoga i dobrotvornoga društva u Zagrebu«, kao svrha društva najavljeno je unapređivanje i širenje seljačke kulture prosvjetnim i dobrotvornim radom, a za prvo od sredstava kojima se to namjeravalo postići ambiciozno je navedeno »gajiti seljačku književnost širenjem pismenosti te izdavanjem i razširivanjem knjiga i

⁷ Ivan Rožić-Nikolin, *Ogranak »Seljačke sloge« Buševac (1920.–1990.)*, Buševac, 1990., 7. O Hercegovim i Basarićekovim odlascima: Pismo Milice Radić oca u zatvor, 12.–15. 2. 1920. Bogdan Krizman, *Korespondencija Stjepana Radića 2.*, Zagreb, 1973., 524.

⁸ »Slobodni dom« XV/1921., 26, 2.–3.

⁹ O problemima osnivanja »Seljačke sloge« pisala sam šire u: S. Leček, »Seljačka sloga«. Osnivanje i prestanak djelovanja (1920/1925–1929), *Spomenica Ljube Bobana*, Zagreb, 1996., 285.–295.

¹⁰ A. M. Sraka ispravno primjećuje kako je u upravnim odborima veća zastupljenost školovane inteligencije. A. M. Sraka, n. d., 33. Treba samo dodati ogradu da se to odnosi na središnjicu u Zagrebu, koja je osmišljavala, ideološki usmjeravala, povezovala rad ogranaka. Istaknutiji seljački pisci ulazili su u glavni odbor organizacije.

¹¹ Odobrenje Ministarstva unutarnjih dela Kraljevine SHS, Odelenje za državnu bezbednost, D.Z. br. 11.495/1925. (poslano 18. 11. 1925), u Zagrebu uvedeno kao predmet 88.380/1925, danas uložen u spis o Jastrebarskom, Hrvatski državni arhiv (HDA), Zagrebačka oblast, VII-6-7, 57.219/1927. Državni su organi sada žurili. Na zagrebačkom je dodatku veliki župan dopisao da mu se predmet dostavi sutra do 10 sati u njegovu kuću na potpis (nedjelja), a u ponedjeljak da mora »bezuvjetno« biti predan Hercegu.

časopisa«. Uz književnost, spominju se osnivanje ili proširivanje postojećih knjižnica i čitaonica, održavanje tečajeva za nepismene i stručnih tečajeva (»za računstvo, za okretno čitanje, za obću naobrazbu i za učenje posebnih vještina, za napredno gospodarstvo, za zdravstvo i za odgoj djece, napose sirotčadi«, te naposljetku u obliku općih odredbi, održavanje sklada između školskoga i kućnoga odgoja, pomoć seljačkim porodicama savjetom i posredovanjem, širenje zadrugarske misli, pomaganje »svakog zakonitog djelovanja za olakšanje i poljepšanje seljačkoga života«.¹²

Pravilnik ogranaka bio je sastavljen nešto određenije i u njemu su navedeni svi budući oblici djelovanja organizacije: osnivanje čitaonica i knjižnica, priređivanje zajedničkih čitanja, predavanja i prosvjetnih zabava, organiziranje tečajeva za nepismene, za računanje, brzo čitanje, gospodarstvo, zdravstvo, odgoj djece i sl., osnivanje »suda dobrih i poštenih ljudi«, pomaganje siromašne djece, okupljanje omladinu u pjevačke, tamburaške, predstavljачke i druge zborove, međusobno pomaganje i osnivanje gospodarskih organizacija.¹³ Značaj koji je tada pridavan pojedinoj djelatnosti odredio je i redosljed navadanja, međutim, on se uskoro, kroz praksu, izmijenio. Nepismenost se nametnula kao prvi problem, prepreka svakoj drugoj djelatnosti, pa je redovno prva u upitnicima i izvještajima o ogrankovim djelatnostima.¹⁴ Povremeno je stavljano težište na neka druga područja aktivnosti (rad s omladinom, »sud dobrih i poštenih ljudi« u 30-im godinama).

Konačni cilj »Seljačke sloge« bio je mnogo dublji od puke animacije seljaštva. Željelo se ne samo očuvati i potvrditi vrijednosti seljačke kulture, a time i podići stalešku (seljačku) samosvijest, nego i omogućiti prosvijećenom seljaku da postane glavni činitelj svog napretka, ili, kako se govorilo, »subjekt« u javnom životu, za što mu je trebalo upravo ono što je organizacija nudila: pismenost, najnužnija naobrazba, samopouzdanje. Nije se krilo da je »Seljačka sloga« zamišljena i kao svojevrсно »vježbalište« za kasnije, odgovornije javno djelovanje. Sam je Herceg rado isticao namjeru da se seljaci radom u ograncima »pripreme za posao u občini, kotaru, pa i u parlamentu«.¹⁵ Ta je misao još prisutnija nakon što je parlamentarna borba nakratko ustupila prvenstvo borbi za samoupravu. I. Robić pisao je kako će seljak »morati doskora biti sposoban primiti upravu občine, a doskora i kotara i županije u svoje ruke – na temelju samouprave«.¹⁶ Mnogi mladi seljaci održali su svoj prvi govor ili imali prvi javni

¹² *Pravila »Seljačke sloge« hrvatskoga seljačkoga prosvjetnoga i dobrotvornoga društva u Zagrebu*, Zagreb, 1925., 3.–4. U drugom dijelu objavljena su pravila za ogranke, Pravilnik »Seljačke sloge« hrvatskoga prosvjetnoga i dobrotvornoga društva, ogranka u... (ovdje bi ogranak upisao ime sela), 17.–29.

¹³ Pravilnik ogranaka, 17.–18.

¹⁴ Obrazac po kojem su ogranci trebali sastaviti godišnji izvještaj za 1926. g. »SP« 1/1926., 18–19, 303.; isto za 1927. g. »SP« 3/1928., 1, 23.

¹⁵ Prva glavna skupština »Seljačke sloge«, tajnički izvještaj R. Hercega, »SP« 1/1926., 5–8, 107.–108.; Slično u: Što je i što hoće »Seljačka sloga«, Zagreb, 1938. (2. izd.), 4.

¹⁶ »Dom« 1/1925, 26., 2. Sporazum HSS i Radikala od 14. 7. 1925. predviđao je donošenje zakona o općinskoj samoupravi i izjednačenju poreza. Pojam samouprave postaje posebno važan nakon podjele na oblasti i zadobivanja vodećeg položaja u Zagrebačkoj i Osječkoj oblasti 1927.

nastup u »Seljačkoj slozi«, a sudjelujući u njenom radu mogli su upoznati i način vođenja administrativnih poslova (sastavljanje izvještaja, korespondenciju, vođenje finansijskih poslova, knjižnica, organiziranje putovanja ili nastupa).¹⁷

3. Ogranci

Broj ogranaka rastao je u razdoblju 1925.–29. sve bržim ritmom. Dok su 1926. godine osnovana 44 ogranka, 1927. osnovano ih je 62 (svega: 106). Godina 1928. donijela je 87 novih (svega: 193), a 1929., unatoč gotovo nemogućim uvjetima rada, još 23 ogranka (svega: 216).¹⁸

Upozorila bih na činjenicu da je dio ogranaka osnivan s namjerom da zadovoljava potrebe nekoliko susjednih sela, što znači da je broj sela uključenih u rad »Seljačke sloge« veći od broja ogranaka. Ogranak u Čakovcu trebao je okupiti i djelovati u deset okolnih sela, u Ledinama (Klanjec) zamišljen je kao organizacija koja će pokrivati još tri sela, zabočki ogranak još šest, u Velikoj Vesi (Krapina) još tri sela itd. Najveća koncentracija djelovanja ostvarena je u Gornjoj Stubici, čiji je ogranak »Seljačke sloge« okupljao seljake iz 15 okolnih sela.

Postojala je tendencija da se ogranci osnivaju u malim selima, bez škole i crkve, tamo gdje je seljačka kultura još netaknuta gradskom »civilizacijom«.¹⁹ U stvarnosti su gradski centri odigrali nezamjenjivu ulogu. Od 216 poznatih ogranaka, njih je 13 bilo u kotarskim središtima (posebice su organizacije u Ogulinu, Đurđevcu i Čakovcu bile predani nosioci ideja seljačkog pokreta okolnim selima), a čak 59 u središtima općina.

Središte širenja bili su Zagreb i sjeverozapadna Hrvatska (Hrvatsko zagorje, Podravina, gornja Posavina i zapadna Slavonija). Postupnim širenjem u 1927. osnovani su ogranci u Dalmaciji (4 ogranka, prvi usamljeni primjeri iz 1926. su bili u Kaštelima/Split), prvi ogranci u Vojvodini (3) i mostarskom kotaru (1). Tijekom 1928. i početkom 1929. godine primjetno je pojavljivanje i razmjerno naglo širenje ogranaka u istočnoj Slavoniji. Pitanje je je li se radilo o spontanoj želji pridruživanja organizaciji ili, što mi se čini vjerojatnijim, načinu iskazivanja otpora nakon atentata u Skupštini.²⁰ Od 217 ustanovljenih ogranaka, samo je pet bilo u mjestima izvan granica današnje Hrvatske (četiri u Vojvodini, 1 kraj Mostara).

¹⁷ Izvještaji koji su iz ogranaka pristizali 1929. prvi put gotovo redovno sadrže zapisnik glavne skupštine, tajnički i blagajnički izvještaj.

¹⁸ Treća glavna skupština, tajnički izvještaj R. Hercega, »SP« 3/1928., 3, 61.; Četvrta glavna skupština, tajnički izvještaj R. Hercega, »SP« 4/1929., 5, 77. A. M. Sraka pogrešno navodi samo 199 ogranaka u 1929. god. A. M. Sraka, n. d., 34.

¹⁹ Zahtjev je oblikovan krajem razmatranog razdoblja. Četvrta glavna skupština, tajnički izvještaj R. Hercega, »SP« 4/1929., 5, 76.

²⁰ Na tu pomisao navodi i njihovo izuzetno rijetko javljanje o djelatnostima ogranaka.

Voditelji »Seljačke sloge«, i sami seljaci ili barem seljačkoga podrijetla, prilagođavali su rad mogućnostima i prirodnom godišnjem ili tjednom ritmu rada i odmora. Tako su ogranci osnivani mahom u zimskim mjesecima, u vrijeme mirovanja prirode, koje je seljacima ostavljalo dovoljno slobodnog vremena za poneku aktivnost i unutar »Seljačke sloge«. Od 171 ogranka za koje možemo utvrditi datum osnivanja, čak ih je 133 osnovano u razdoblju od listopada do ožujka. Djelatnost organizacije također se odvijala u sezonama. Zimski period aktivnosti počinjao je oko 1. studenog, a završavao početkom proljetnih radova, u veljači. Tada su održavani analfabetски tečajevi i predavanja, češća su zajednička čitanja ili probe zborova. Na izmaku zime održavane su godišnje skupštine ogranaka i glavne skupštine »Seljačke sloge«.²¹ Smotre su pak priređivane krajem svibnja ili početkom lipnja, između dvaju velikih sezonskih poslova, sjetve i žetve. Ritam življenja na selu jasno je osjećalo i uredništvo časopisa »Seljačka prosvjeta«, po valovima kojim su pristizali seljački prilozima.²²

Presudnu ulogu pri osnivanju ogranaka odigrale su mjesne organizacije Hrvatske seljačke stranke. Na temelju njihovih javljanja u »Domu« (izvještaji o osnivanju, djelovanju, prigodne čestitke) mogla sam ustanoviti kako je u čak 172 mjesta osnivanju ogranaka »Seljačke sloge« prethodilo postojanje organizacije HSS-a, u jednom su slučaju osnovani istovremeno, a ostalo je nepoznato. Potporu je pružalo i stranačko glasilo »Dom«, donoseći redovno priloge o »Seljačkoj slozi« i pozivajući na rad u njoj.²³

3.1. Prostorije

Prostorije su bile često spominjan problem u radu »Seljačke sloge«. U nekim je ograncima započela djelovati u dotadašnjem sastajalištu, seoskoj krčmi. Slične se pokušaje odlučno suzbijalo, pa se branilo u njima priređivati čak i zabave.²⁴ Idealnim se smatralo podizanje zgrade seljačkog doma u svakom selu, ali to je osim u nekoliko slučajeva (Preloščica/Sisak, Vidrenjak/Klanjec) ostala neostvariva želja. Ponegdje su, kao npr. u Tomašici, zatvorili krčmu koja je bila u »selskoj kući« (kući zemljišne zajednice; uz protivljenje staraca što

²¹ Pravila su predviđala održavanje glavne skupštine u veljači, Pravila »Seljačke sloge«, 11. Postojala je tendencija da se prirodni ritam seljačkih poslova poveže s povijesnim datumima vezanima za Matiju Gupca i Antuna Radića (9. 2. poraz seljačke vojske i predaja Gupca, 10. 2. smrt A. Radića, 12. 2. njegov pokop, 15. 2. navodno smaknuće Gupca). Glavna je skupština samo jednom održana u tom periodu (12. 2. 1928.)

²² Druga glavna skupština »Seljačke sloge«, tajnički izvještaj R. Hercega, »SP« 2/1927., 3, 62.

²³ Vjerojatno Hercegov apel (tada urednik »Doma«). »Dom« 2/1926., 3, 5.

²⁴ S. Novosel, Podižimo seljačke domove, »SP« 2/1927., 4, 75.-76. Uputa o radu ogranaka »SP« 3/1928., 10-11, 217.

²⁵ Isto.

²⁶ »SP«, 1/1926., 3-4, 79.

»mlađi tako postupaju s tom starinom«) i dodijelili prostorije »Seljačkoj slozi«. ²⁵ U Oroslavju su se poslužili jednom sobom u općinskoj zgradi ²⁶, a u Donjoj Kupčini školskom knjižnicom. Najčešće je, barem privremeno ili samo za neke aktivnosti, mogla poslužiti i privatna kuća. ²⁷

4. Članstvo i komunikacije

U pravila iz 1920. ušla je odmah odredba da pravim članom može postati samo seljak, a gospoda koja se slažu s načelima seljačkog pokreta mogla su postati podupirateljima ili utemeljiteljima. Sav rad i upravljanje trebalo je prepustiti seljacima. Pravila iz 1925. promijenila su tu odredbu uvođenjem triju kategorije članova: redovni, izvanredni i posredni. Unutar redovnih razlikuju se pravi članovi (seljaci i seljakinje koji plate 10 dinara upisnine i 60 dinara godišnje članarine) i prosvjetni radnici (već potvrđeni seljački pisci, odnosno djelatnici u prosvjetnom segmentu seljačkoga pokreta. Bio je to način da se »narodna inteligencija« ravnopravno uvede u rad organizacije). Izvanredni članovi mogli su biti utemeljitelji (oni koji plate 1000 dinara) ili podupiratelji (godišnji prinos od 60 dinara), a posredni su svi koji su se uključivali u djelatnost seoskih ogranaka (5 dinara upisnine i 10 dinara članarine). ²⁸

Ulogu inteligencije u organizaciji (i seljačkom pokretu) razradio je Herceg. Prema njemu, inteligencija koja pristaje uz seljačku demokraciju može narod samo interpretirati (tumačiti i upućivati), a ne docirati (silom voditi). ²⁹ Sukladno osnovnom polazištu uvođenja seljaštva u sve poslove i inzistiranju da su oni članovi i tvorci djelatnosti »Seljačke sloge«, predsjednikom je na svakoj od četiri glavne skupštine izabiran seljak i pisac Mijo Stuparić. Međutim, njegovo se predsjednikovanje svodilo na počasne dužnosti, dok su stvarnu upravu vodili pripadnici inteligencije. Potpredsjednik je tijekom cijelog razdoblja prof. Izidor Škorjač, tajnik, a zapravo glavni ideolog i organizator, bio je Rudolf Herceg ³⁰, dok je blagajnik bio bankovni ravnatelj Josip Ljubić. U upravnom odboru bili su još Josip Bašić (pravnik u odjelu za socijalnu skrb Zagrebačke oblasti, od III. glavne skupštine), Mate Domović (seljak), Ivan Grandža (seljak), Jakov Jelašić (učitelj), Rudolf Matz (glazbenik, izabran na IV. glavnoj skupštini), Fran Novljan (profesor i javni djelatnik), Stjepan Novosel (seljački književnik), Mihovil Pavlek (seljak i književnik), Stjepan Radić, Ivo Šarinić (književnik), Andrija Širola (učitelj).

²⁷ U Zdenčini je jedan član ogranka ustupio prostoriju u svojoj kući za čitaonicu. Nažalost, ne navode gdje se odvijaju ostale aktivnosti, a ogranak je uspio pokrenuti sve što je »Seljačka sloga« predviđala, »SP« 2/1927., 10, 176. Knjižnica u Jakovlju bila je u kući ogrankova tajnika, »SP« 3/1928., 2, 38. Slično je bilo s ograncima u Cerju Tužnom, G. Desincu, Sračincu, Stankovu, Šandrovcu.

²⁸ Pravila..., 4.–5.

²⁹ R. Herceg, Sveučilišno društvo »Matija Gubec«, »Dom« 1/1925., 3, 3.–4.

³⁰ Prve 1926. g. on je i glavni urednik »Seljačke prosvjete«, ali je već naredne godine prepustio to mjesto I. Škorjaču (iako je ostao odgovorni urednik), a sam se posvetio više radu po selima, koji je do tada vodio Ivo Šarinić.

Članovi u ograncima dijelili su se znači na prave (redovite) i posredne. Uz veću članarinu, redovni su imali i veće obaveze u radu ogranka, a besplatno su dobivali društveno glasilo »Seljačku prosvjetu«, nužnost u doba kada su novine, uz osobni kontakt, bile jedino sigurno stalno sredstvo komuniciranja.³¹ Ogranak se mogao osnovati tek kada su u selu već bila tri prava člana društva u Zagrebu, čime se željelo osigurati stalnu i sigurnu vezu sa središnjicom. Ogranak nije mogao početi s radom dok iz središnjice ne bi stiglo odobrenje s potvrdom da su prijavljeni u nadležnoj upravi. Do tada nisu smjeli upotrebljavati žigove, organizirati proslave, niti počinjati bilo kakvo djelovanje u ime organizacije.³²

Broj članova u ograncima varirao je naravno prema veličini naselja, ali i rastao s godinama. Podaci nisu potpuno pouzdani, s obzirom da dolaze od razmjerno malog dijela ogranka, no 1926. prosječno su imali 41 člana po ogranku. Tada je zabilježen i najmanji broj članova nekog ogranka u cijelom razdoblju, a to je 15 (Donja Zdenčina kraj Jastrebarskog i Mostanje u karlovačkom kotaru). Posljednje godine djelovanja, 1929., prosječni ogranak imao je čak 53 člana, s tim da se prvi puta susreću ogranci s više od 100 članova (Đurđevac, ali i sela kao Petrijanec kraj Varaždina sa 160 članova, Šarampovo pored Čazme 126 članova, Krapje kraj Novske 137, a Glavnica kraj Sv. Ivana Zeline navela je da ima čak 300 članova). Tadašnju masovnost dijelom objašnjava i politička situacija: masovno ulaženje u ogranke »Seljačke sloge« bilo je svojevrsna demonstracija nezadovoljstva, seljačke i hrvatske sloge, a nakon uvođenja diktature i jedina prilika da se možda nastavi, makar u suženom vidu, sve bogatiji društveni život sela. Prema izvještajima tajnika R. Hercega 1928. u ogranku je bilo učlanjeno 5967 seljaka, a 1929. procijenio je članstvo na nekih 9300.³³

Trajno nastojanje da se seljaštvo prikaže kao homogena grupa istovjetnih interesa znatno otežava otkrivanje stvarnih nositelja rada »Seljačke sloge« u selima. Dopisi i radovi seljaka objavljeni u stranačkim novinama ili u »Seljačkoj prosvjeti« potpisivani su osobnim imenom i oznakom »seljak«. Djelatnici su svakako bili pismeni ljudi, uglavnom muškarci. U odborima »Seljačke sloge« isključivo su muška imena, a žene su se uključivale u rad najčešće kao članice pjevačkih zborova. U nekim djelatnostima, posebno u umjetničkim grupama, dominirali su mladi, neoženjeni seljaci, jer je rad u njima zahtijevao više vremena, ali i veću spremnost za prihvaćanje promjena.³⁴ Može se pretpostaviti da su barem neposredni članovi dolazili iz redova bogatijih seljaka, kojima nije bio problem platiti veću upisninu i članarinu, ponekad putovati u Zagreb (barem jednom godišnje na glavnu skupštinu), te ugostiti izaslanika središnjice, pozvanog da uveliča prosvjetnu zabavu ili održi predavanje.³⁵

³¹ Pravila »Seljačke prosvjete«, 6.

³² Upozorenje je objavljeno očito nakon problema koje su uzrokovali slični pokušaji djelovanja »na divlje«. »SP« 1/1926., 14–15, 215.

³³ III. glavna skupština, Tajnički izvještaj R. Hercega, »SP« 3/1928., 3, 60.; IV. glavna skupština, Tajnički izvještaj R. Hercega, »SP« 4/1929., 5, 77.

³⁴ U ogranku u Belaju rade samo mladi, dok »stariji ljudi ne pokazuju baš neki interes, osim par iznimaka«, »SP« 2/1927., 2, 48.

³⁵ Siromaštvo je ponekad izričito navedeno kao razlog malog broja članova. »Seljačka sloga« u Preseki, »SP« 2/1927., 3, 64.

Članstvo HSS-a, njegova brojnost i aktivnost nisu posebno istraživani u našoj historiografiji. Sami sudionici seljačkoga pokreta spominjali su podjelu stranačkih djelatnika na seljaštvu blisku inteligenciju (u koju možemo ubrojiti i gotovo sve čelnike stranke) i razmjerno širok krug seljaka koji su poput »apostola« (omiljene su paralele sa seljacima bliskim biblijskim motivima), uz velike osobne žrtve, obilazili hrvatske krajeve i propagirali ideje seljačkog pokreta. U tom kontekstu možemo promatrati i širenje »Seljačke sloge«. Rast broja njenih članova nije značio samo kvantitativan napredak, nego i pridobijanje novih »apostola«, ljudi koji su mogli komunicirati sa suseljancima ili poznanicima iz susjednog sela na njima bliži, razumljiviji i uvjerljiviji način. Svjedočenje poznatog čovjeka, njegovim primjerom, ali i izričajem toga kraja, izražajnim sredstvima (slikama, usporedbama itd.) karakterističnima za lokalno usmeno stvaralaštvo, mogli su lakše naći put do slušatelja i pridobiti ga za izlagane ideje.³⁶ Bez poznavanja domaćih prilika i ugleda koji su pojedini članovi »Seljačke sloge« uživali dio njenih aktivnosti bio bi nemoguć (posebno rad »suda dobrih i poštenih ljudi« i dobrotvorne akcije).

Izgleda da je, barem u početku, značajna uloga pripadala i neseljačkoj ciliti na selu, učiteljima, seoskim obrtnicima, pa i krčmarima (iako izbjegavaju krčme, ponekad je nužda za prostorom nalagala suradnju i s njima). Tako je prostor za zabavu »Seljačke sloge« u Okoli (Kutina) uredio soboslikarski majstor Gabrijel Štabek, a pozdravni govor držao postolarski majstor Josip Požgaj.³⁷ Pri postavljanju »Diogeneša« u Letovaniću mjesni učitelj i općinski blagajnik prenijeli su predstavu u narječje toga kraja.³⁸ Učitelj i učiteljica podržavali su rad i organizirali zabave »Seljačke sloge« u Magić Maloj.³⁹

Žene. U skladu s postavkom seljačke ideologije da se u pokret treba uključiti cijeli narod, bez obzira na spol ili dob, posebna je pažnja posvećivana uključivanju u djelatnost ogranaka žena i omladine. Prema programu stranke, žene su ravnopravne muškarcima, pa im se također treba odobriti pravo glasanja, čemu je nužno prethodila promjena odnosa prema njima u obitelji i društvu. Na poštovanje i novu društvenu ulogu žena pozivalo su već ženske organizacije i u selima (do tada osnovane u Lonji, Busnovi/Požega, Dušicama, St. Slatniku/Brod, Prečnom/D. Selo, Palanjeku/Sisak, Komarevu/Petrinja, Podbrestu/Čakovec).⁴⁰ Cilj im je bio »unapređenje žene i socijalno i kulturno«, a usporedno trebalo je »kod naših žena probuditi svijest ravnopravnosti žene s mužkarcem« i propagirati žensko pravo glasa.⁴¹

Unatoč nastojanjima da se i ovaj zahtjev provede u djelo, uspjesi su bili polovični. Rijetke prilike da se i žene vide kao aktivni članovi ogranaka isticane su kao poseban uspjeh. Inače uzoran rad u Belaju (Vojnić) kvarila je odsutnost žena i djevojaka. Ton objašnjenja odaje da se to još uvijek smatra samo po sebi

³⁶ Prilikom obilježavanja obljetnice M. Gupca i A. Radića u Zdenčini govornik veliča Radićevu borbu »lahkim perom i bijelom knjigom«. »SP« 2/1927., 3, 63.

³⁷ »SP«, 1/1926., 3-4, 79.

³⁸ »SP«, 1/1926., 11-13, 189.

³⁹ »SP«, 2/1927., 4, 79.

⁴⁰ Prema popisima prinosa u izborni fond HSS 1925.g., »Dom« 1/1925., br. 15-24.

⁴¹ M. Radić, Zagrebačka ženska organizacija HSS, »Dom« 3/1927., 11, 4.

razumljivim zbog »kućnih obaveza«. ⁴² Posebice se odsutnost žena osjećala u predstavljačkim družinama, pošto se u igrokazima redovito pojavljuju i ženski likovi. Slično su prolazili pokušaji osnivanja mješovitih zborova. Tako posebno dojavljaju da su na zabavi »Seljačke sloge« u Hrastovici (Petrinja) u pjevačkom zboru prvi put nastupile i žene. ⁴³

Žene u nekim krajevima teže polaze i tečajeve za nepismene (Lika). Ne precizira se koje slušateljstvo prati predavanja i večernje tečajeve, ali zasigurno su neki bili namijenjeni ženama (tečajevi kuhanja), a neke su vjerojatno slušali zajedno (zdravstvo i higijena posebno, pa unaprednje gospodarstva). Osim Marc Matočec ⁴⁴, rijetko se koja žena javljala književnim priložima. U nekim se aktivnostima žene nikada ne spominju (»sud dobrih i poštenih ljudi«). Ako se ženska imena pojave u nekom odboru, redovito je vezano s umjetničkom djelatnošću. ⁴⁵ Patrijarhalni društveni okviri bili su još čvrsti, ali u nekim su krajevima (Slavonija, Podravina) ipak počeli popuštati. Korak naprijed značilo je već i to što se počelo voditi računa o uključivanju žena u društveni rad, iako to nije bilo odmah izvodivo.

Omladina. Poseban značaj pridavan je i radu s omladinom. Nastojalo se tu grupu, koja ima razmjerno najviše vremena i tek se oblikuje kao član zajednice, radom u pjevačkom, predstavljačkom ili tamburaškom zboru upraviti u društveno korisnom, a seljačkom pokretu bliskom smjeru. ⁴⁶ Mladi su seljaci nerijetko zaboravili i čitati do 21. godine (kada se odlazilo u vojsku i stjecalo pravo glasovanja), a o obrazovanosti i političkoj svijesti teško se moglo govoriti, pa su ogranci trebali preuzeti socijalizatorsku ulogu privikavanja mladog čovjeka korisnom društvenom radu, a u pozadini je uvijek jasno stajala ideološka potka seljačkog pokreta. Prosvjetna društva po selima svojim privlačnim, zabavnim aktivnostima mogla su animirati omladinu i učiniti najviše poučavajući u pismenosti, osnivajući zborove, predstavljačke grupe, knjižnice i čitaonice. Mladi su se, zabavljajući sebe, a i zajednicu, neosjetno privikavali javnom radu i postajali aktivnim članovima društva.

Svijest o potrebi privlačenja mladih prisutna je od početaka ⁴⁷, a posebno je naglašena nakon poziva S. Radića mjesnim organizacijama da na svojim sastan-

⁴² »SP« 2/1927., 2, 48.

⁴³ »Dom« 5/1929., 43, 4.

⁴⁴ U zasebnoj monografiji život ove izuzetne žene obradila je Mira Kolar-Dimitrijević. Mira Kolar-Dimitrijević, *Mara Matočec*, Zagreb, 1993.

⁴⁵ Jedan od rijetkih primjera sa ženskim članovima odbora za pjevanje je Lipovac (Zlatar), »SP« 2/1927., 12, 255.

⁴⁶ Kao jednu od blagodati što ih je »Seljačka sloga« donijela u selo izvještavač iz Belaja navodi baš privlačenje mladih momaka, koji su prije uključivanja u njen rad »po čitave noći obilazili po selima, gdje je često bilo i svađe i tučnjave«, »SP« 2/1927., 2, 48. Na tučnjave, izvanbračnu djecu, izmorenost neurednim životom i slab rad žali se i seljak F. Dretvić iz Gradišta (Srijem), Savijaj drvo dok je mlado, »Dom« 5/1929., 21, 5.

⁴⁷ Najvažnije razdoblje u čovjekovom životu (do 18 g.) treba iskoristiti za moralni, intelektualni, estetski odgoj, a kroz njega »ojačati društvenu i narodnu svijest«. I. Štivić, Najvažnije razdoblje kod prosvjećivanja čovjeka, »SP« 2/1927., 3, 57.–58.; slično i L. Kujundžić, Jedna rič roditeljima, seljacima i seljakinjama, isto, 54.; I. Škorjač, Seljačka prosvjetna sloga, »SP« 2/1927., 8–9, 131.

cima 6. 11. (odn. 13. 11. 1927.) rasprave što još mogu učiniti za pokret »da naša mladež (između 14. i 21. godine) sudjeluje onako u prosvjetnom radu, kako odrasli sudjeluju u političkom«.⁴⁸ U obnovi i reorganizaciji političkih organizacija krajem 1927. godine, uz obavezu praćenja stranačkog tiska (»Dom«, »Božićnice«, »Narodni val« i »Seljačku prosvjetu«), kao poseban zadatak zamišljen je sistematski rad s omladinom. Najmanje jednom tjedno trebalo ju je okupiti na zajedničkim čitanjima ili zboru (pjevačkom ili tamburaškom, po mogućnosti unutar »Seljačke sloge«).⁴⁹ Proglas HSS-a 4. 9. 1928. potvrdio je političku pozadinu privlačenja omladine, koja je do punoljetnosti bila prepuštena »Seljačkoj slozi«.⁵⁰

Porast ugleda djelovanja među omladinom potvrđuje okružnica ogranacima »Seljačke sloge« iz 1927. godine. Organiziranje podmlatka navedeno je kao treći zadatak, odmah nakon tečajeva za nepismene i uređivanja knjižnica.⁵¹ U posljednjem broju »Seljačke prosvjete« bila je uvedena i posebna rubrika za omladinu »Mladost – Radost«, koja je sadržavala križaljke, priče i pjesme mladih čitalaca.⁵²

5. *Financiranje*

Iz blagajničkih izvještaja, podnošenih na glavnim skupštinama »Seljačke sloge«, vidljivo je da se organizacija financirala kao slična građanska društva, najvećim dijelom dobrovoljnim priložima i članarinom. Radu i napredovanju »Seljačke sloge« novčanim su priložima pripomagali i predstavnici domaćeg kapitala. Prve godine djelovanja (1926.) organizacija je, od ukupno 757.953 dinara kojima je raspolagala, primila 91.315 dinara kao dobrovoljne priloge. Darovanim svotama isticali su se Prva hrvatska štedionica (30.000 dinara), A. Janeković (25.000 dinara), S. Radić (20.000 dinara).⁵³ Gotovo polovinu prihoda u 1927. godini, od 123.324 dinara čak 60.499 dinara, činili su dobrovoljni prinosi. Na ime članarine bilo je skupljeno svega 33.125 dinara, a pretplate na »Seljačku prosvjetu« 16.177 dinara, dok su dugovanja za jednu i drugu premašivala 54.000 dinara.⁵⁴ Tek su treće godine djelovanja »Seljačke sloge« članarina (35.480) i pretplata na »Seljačku prosvjetu« (66.829) donijeli više od dobrovoljnih prinosa (23.721 od ukupno 154.702 dinara).⁵⁵ Iako je povećanje prihoda od vlastitoga rada bilo bez sumnje ohrabrujuće, smanjenje dobro-

⁴⁸ »Dom« 3/1927., 44, 5.

⁴⁹ S. Radić, J. Krnjević, Uputa o reorganizaciji mjesnih organizacija HSS, »Dom« 3/1927., 46, 1.

⁵⁰ V. Maček, J. Krnjević, Proglas HSS, »Dom« 4/1928., 36, 4.

⁵¹ »SP« 2/1927., 8–9, 158. Za razliku od toga može se navesti kako se pitanje o podmlatku navodilo tek kao 11. od 12 točaka na temelju kojih je trebalo sastaviti godišnji izvještaj o radu ogranaka u 1926. g. »SP« 1/1926., 18–19, 303.

⁵² »SP« 4/1929., 6–9, 120.

⁵³ Druga glavna skupština, blagajnički izvještaj J. Lubića, »SP« 2/1927., 3, 63.

⁵⁴ Blagajnički izvještaj na III. glavnoj skupštini, »SP« 3/1928., 3, 62. Novčana pomoć Zagrebačkog oblasnog odbora nije ulazila u godišnji proračun.

⁵⁵ Blagajnički izvještaj na IV. glavnoj skupštini, »SP« 4/1929., 5, 78.–79.

voljnih prinosa značilo je, s druge strane, drastičan pad zanimanja za »Seljačku slogu« u građanskim krugovima, koji nisu bili njeni djelatni sudionici, nego samo privremeni (ili povremeni) simpatizeri.

Najveći dio sredstava trošen je na izdavanje »Seljačke prosvjete«, koja je tiskana i dijeljena u mnogo većem broju primjeraka nego što je bilo onih koji su je mogli redovito plaćati. Časopis je u početku izlazio dva puta mjesečno u nakladi od 5000 primjeraka, što je bilo u oštrom nerazmjeru s brojem članova organizacije, interesom, ali i platežnim mogućnostima seljaka. Ispadalo je da se znatan dio naklade dijelio u promidžbene svrhe, a određen broj primjeraka ostajao na skladištu.⁵⁶ Iduće je godine časopis pretvoren u mjesečnik, a s obzirom na velike nepokrivene troškove, možda je smanjena i naklada. U prilog smanjenju naklade govori i J. Ljubić, spomenuvši u blagajničkom izvještaju za 1927. godinu da je uprava bila prisiljena na štednju i kod izdavanja glasila.⁵⁷ U namjeri da se potakne seljačko književno stvaralaštvo, pokrenut je još jedan izdavački projekt – »Seljačka knjižnica«. Novčane neprilike bile su glavnim razlogom da je njegovo postojanje bilo kratkoga vijeka.⁵⁸

Rad organizacije bio bi gotovo nemoguć (ili barem sveden u vrlo uske okvire) bez obilne pomoći *Zagrebačkog oblasnog odbora*, koju je ovaj pružao nakon što je HSS osvojio nadmoćnu većinu na izborima za oblasnu skupštinu početkom 1927., te ustrojio svoju vladu (Zagrebački oblasni odbor). Polazući veliku nadu u djelovanje kroz lokalnu samoupravu, nakon što je ono u središnjim državnim tijelima bilo gotovo blokirano, vrhovništvo HSS-a iznijelo je moderan program gospodarskog i društvenog preobražaja oblasti: popravljanje i izgradnja komunikacija, regulacija rijeka, unapređenje školstva, zdravstva, socijalne skrbi i drugo.

Godišnja izvješća tajnika i blagajnika »Seljačke sloge« oslikavaju nam dobre želje, ali i ograničene mogućnosti Odbora u 1927. godini. Prema njihovom izvješću Zagrebački oblasni odbor je za prvu godinu svoje uprave u proračunu predvidio 270.000 dinara za »Seljačku slogu« (100.000 dinara za pomoć pri osnivanju novih ogranaka i isto toliko za knjižnice u ograncima, 50.000 za pomoć kućnom obrtu⁵⁹, te još 20.000 dinara kao pripomoć samoj organizaciji), od kojih je do veljače 1928. uplaćeno samo 25.000 dinara.⁶⁰ Posebna sredstva

⁵⁶ Tijekom tridesetih godina još se moglo kupiti sva uvezana godišta »Seljačke prosvjete« osim 1927., koja je bila rasprodana (ili podijeljena) radi povećanog interesa za prilog o »Marunovim danima«.

⁵⁷ Izvještaj III glavne skupštine, »SP« 3/1928., 3, 61. A. M. Sraka procijenjuje, prema prihodima od prodanih primjeraka, da je naklada bila do 1000 komada. A. M. Sraka, n. dj., 87 (bilj. 24). Mislim da bi broj mogao biti i veći s obzirom na velike svote koje se spominju kao dugovanja pretplatnika.

⁵⁸ Izašle su knjige M. Pavleka-Miškine, *Za svojom zvijezdom*, Zagreb, 1926.; M. Stuparića, *Izabrane pjesme*, Zagreb, 1926.; I. Rittiga (prijevod prema Rougier-Perret-Miaille), *Gospodarska čitanka*, Zagreb, 1928.

⁵⁹ Ova su sredstva bila namijenjena izložbi seljačkih rukotvorina (5.–6. mjesec 1927.) koja je inače bila u pasivi. Treća glavna skupština, blagajnički izvještaj Josipa Ljubića, »SP« 3/1928., 3, 61.

⁶⁰ Tajnički izvještaj R. Hercega na III. glavnoj skupštini, »SP« 3/1928., 3, 60.

Odbor je izdvojio kao pomoć pri objavljivanju svečanog »Marunovog broja« (2/1927., br. 11.) »Seljačke prosvjete«.⁶¹

Više pojedinosti doznajemo iz zapisnika sjednica Zagrebačkog oblasnog odbora i Oblasne skupštine. U govoru o oblasnom proračunu na XVI. sjednici Oblasne skupštine 19. 4. 1927., Stjepan Radić se zauzeo za školstvo kao za jedan od gorućih problema. Budući da u nekim krajevima i do 80% djece nije pohađalo školu (prema procjenama 20.000 u Oblasti), predlagao je da se proračunom osigura 1.5 milijun i pol dinara za održavanje oko 400 analfabetskih tečajeva, čime bi se riješio taj veliki društveni problem do 1930. (uoči novog popisa pučanstva).⁶²

Zagrebački oblasni odbor, izabran na sjednici oblasne skupštine 23. 2. 1927., uza sve svoje obveze posvećivao je veliku pažnju unapređenju rada »Seljačke sloge«.⁶³ Tako je izgledalo da ona, prošavši u samo nekoliko godina razdoblje (neslužbene) zabrane, pa dopuštenog, ali financijski slabo podupiranog rada, ulazi u sretnije dane u kojima će uživati zdušnu potporu lokalne državne uprave.

Na sjednici Oblasnog odbora 24. 5. 1927. skrenuta je pažnja na velik uspjeh izložbe narodnih ukrasnih rukotvorina u Zagrebu, a njegovi članovi J. Predavec i S. Košutić zaduženi za otkup rijetkih i dragocjenih predmeta (posebice iz »oskudnih krajeva«) kao donaciju budućem Hrvatskom narodnom seljačkom muzeju (točka 6.). Prema izvješću na idućoj sjednici, kupovina je uspješno obavljena (18.000 dinara), a Muzeju je odobreno još 12.000 dinara (ukupno 30.000) kao pomoć pri osnivanju. Planovi Odbora često su se ipak pokazivali nerealnima, a središnja je državna vlast nalazila načina onemogućiti stjecanje veće političke i gospodarske moći HSS-a preko oblasne samouprave, jednostavnim, iako u osnovi nezakonitim zatezanjem odobrenja oblasnog proračuna. Tako je ova donacija nikada osnovanom Muzeju propala zabranom velikog župana, koji se pritom pozvao na još neprihvaćen proračun.⁶⁴

Neke su odluke provedene, pa je tijekom akcije za pomoć pogorjelim u Salopek-selu, koju je organizirala »Seljačka sloga«, Odbor izdvojio 10.000 dinara (7. 10. 1927., točka 7.), a nekako istovremeno odobrio 30.000 dinara za samu organizaciju i osnivanje njenih ogranaka po selima.⁶⁵

⁶¹ Treća glavna skupština, tajnički izvještaj R. Hercega, »SP« 3/1928., 3, 60; Isto, blagajnički izvještaj J. Ljubića, 62.

⁶² Hrvatski državni arhiv (HDA), skupina XXI-Z, 1927., kut 158. Objavljeno u: Mira Kolar-Dimitrijević, *Radićev sabor 1927-1928*, Zagreb, 1993., 93.

⁶³ Odbor je izabran u sastavu: predsjednik Stjepan Radić, te predstojnici ureda: Josip Predavec (narodno gospodarstvo), Stjepan Košutić (obrt, industrija i opća statistika), Ivan Krajač (financije), August Košutić (javne radnje i promet), Juraj Krnjević (socijalna pomoć), Drago Klepac (narodno zdravlje), te Ernest Speiss (samoupravna administracija).

⁶⁴ HDA, XXI-Z, 1927., kut. 9.

⁶⁵ Sjednica 14. 10. 1927., točka 27. HDA, XXI-Z, 1927., kut. 9. Manja financijska pomoć odobrena je i u pojedinačnim slučajevima, npr. za postradale u požaru u Madarevu na sjednici 28. 2. 1928., točka 6. HDA, XXI-Z, 1928., kut. 11.

Na sjednici Oblasnog odbora održanoj 18. 11. 1927. (točka 11) predložio je sam Stjepan Radić izdvajanje znatnije svote od 100.000 dinara kao pomoć »Seljačkoj slozi« pri uređivanju knjižnica u ograncima, ocjenjujući taj posao kao »neodgodivu potrebu«. Računao je da bi svaki ogranak time dobio 200–500 dinara, kojima bi postavio temelje knjižnici ili obogatio svoj već postojeći fond. Posao je povjeren Izidoru Škorjaču i Rudolfu Hercegu (tada predsjedniku Prosvjetnog odbora Oblasne skupštine).⁶⁶

Odbor je priskakao u pomoć pri još jednom važnom zadatku »Seljačke sloge«: održavanju tečajeva za nepismene. Odobrili su tako prijedlog financijske potpore seljacima koji bi svoje suseljane poučavali čitanju i pisanju (10 dinara po svakoj osobi koju osposobe).⁶⁷ Istaknutim djelatnicima davali su ovu stimulaciju neposredno.⁶⁸

Pokrenuli su još jednu zanimljivu akciju. Na sjednici 13. 7. 1928. (točka 48) prihvaćena je odluka o financiranju snimanja i prikazivanja prosvjetnih, gospodarskih i drugih filmova, koje bi vodila »Seljačka sloga«.⁶⁹ Politički su događaji osujetili tu inicijativu, koja se spominje još samo jednom, i to kao mogućnost da se preko putujućih kinematografa prikazuju filmovi o Radiću i kobnim zbivanjima u ljeto 1928.godine.⁷⁰

Svjesni nedostatnosti i nesigurnosti položaja »Seljačke sloge« kao dobrovoljnog udruženja privatnih osoba (iako uz jasnu stranačku podršku), Oblasni odbor nije se zadovoljavao ovakvim povremenim financijskim »injekcijama«, nego je pokušao postaviti njezin rad na sigurnije i trajnije temelje državne institucije. Tom cilju vodila je već zamisao korjenite reforme učiteljske škole u Križevcima, koja bi po novome programu osposobljavala polaznike upravo u domeni rada »Seljačke sloge«. Iz te buduće škole posebnog tipa izlazili bi kvalificirani djelatnici, koji bi preuzeli držanje tečajeva za nepismene i predavanja iz gospodarstva, a bili bi upoznati i s osnovama zadrugarstva, te organiziranja i vođenja tamburaških i pjevačkih zborova. Odbor je u tu svrhu riješio odvojiti čak 200.000 dinara.⁷¹

Vrhunac nastojanja svakako je bilo donošenje Uredbe o oblasnom fondu za kulturni napredak sela.⁷² Osnivanjem toga fonda »Seljačka sloga« dobila bi stalni i siguran izvor prihoda i mogla bi se posvetiti razvijanju svoje djelatnosti

⁶⁶ Sjednica Oblasnog odbora 29. 12. 1927., točka 3. HDA, XXI–Z, 1927., kut. 9.

⁶⁷ »Dom«, 3/1927., br. 50, 2.; »SP«, 2/1927., 11, 228. Objavljivanje u novinama bilo je istovremeno i promidžba ovoj djelatnosti.

⁶⁸ Najvrednijim se pokazao Mavro Tuđina (Gorjakovo kod Pregrade) koji je održao tečajevu sa 66 polaznika, te dobio predviđenu nagradu (10 dinara po polazniku). Kolika je važnost pridavana ovoj djelatnosti živo ilustrira i podatak kako su mu pisma podrške i pohvale stizala čak iz Francuske. Sjednica 13. 7. 1928., točka 2, HDA, XXI–Z, 1928., kut. 11; sjednica 27. 8. 1928., točka 48, HDA, XXI–Z, 1928., kut. 12.

⁶⁹ HDA, XXI–Z, 1928., kut. 11. »Dom«, 4/1928., br. 36, 6.

⁷⁰ Sjednica 14. 9. 1928., točka 4. HDA, XXI–Z, 1928., kut. 13.

⁷¹ Sjednica od 27. 8. 1928. (točka 51.). HDA, XXI–Z, 1928., 12.

⁷² Na 4. sjednici III. redovnog zasjedanja Oblasne skupštine 8. 11. 1928., točka 9. HDA, XXI–Z, 1928., kut. 16.; M. Kolar-Dimitrijević, n. d., 346.; *Narodne novine*, 1928., br. 274, 2.

za koju je predviđeno: nabava malih (ručnih) kinoaparata i skioptikona, snimanje i nabavljanje filmova obrazovnog sadržaja, te njihovo prikazivanje dopunjeno predavanjima nedjeljama i blagdanima. Nadalje, organizirala bi predavanja stručnjaka »održana na poziv samog naroda«, priređivala izložbe narodnih rukotvorina (svih grana kućnog obrta), smotre seljačkih pjevačkih i tamburaških zborova, prosvjetne tečajeve, ekskurzije, ne manje važno, brinula bi se i o izdavanju prosvjetnih knjiga. Drugim riječima, »Seljačka sloga« je trebala pomagati i voditi »u opće svaki kulturni napredak sela«. Provedba Uredbe povjerena je tada predstojniku ureda za narodnu prosvjetu, R. Hercegu. Donešena uoči proglašenja Šestosiječanjske diktature, ova uredba, kojom je »Seljačka sloga« mogla osigurati stalan izvor prihoda i postati državnom institucijom, nije nikada zaživjela. Diktaturom ne samo da su poništene sve lokalne samouprave, a s njima i mogućnost stjecanja ovog daleko povoljnijeg statusa, nego je i godina koja je dolazila značila zamiranje djelatnosti »Seljačke sloge«.

6. Zaključak

Zamišljena još 1920. godine, »Seljačka sloga« dijelila je sudbinu političkog krila seljačkog pokreta, pa je i njena stvarna djelatnost mogla započeti tek osnivanjem vlade narodnog sporazuma 1925. godine. Unatoč nezadovoljavajućim materijalnim mogućnostima (koje su se donekle popravile nakon pobjede HSS-a na izborima za Zagrebačku oblast 1927. godine), gorljivost njenih djelatnika i samih seljaka u ograncima postigla je ono što često i puno veće svote novca ne uspijevaju. Tijekom četiriju godina svoga djelovanja i 216 osnovanih ograna (u praksi je to značilo bitno više uključenih sela, jer je dio ograna okupljao zainteresirane iz nekoliko, pa i do 15 sela,) »Seljačka sloga« je razvila mnogovrsnu i bogatu djelatnost: stotine seljaka naučilo je čitati i pisati na tečajevima za nepismene, održana su mnoga predavanja s najraznovrsnijim temama, od gospodarskih do povijesnih, onih iz higijene, domaćinstva, pa i esperanta, osnovan je niz pjevačkih i tamburaških zborova, koji su gajili izvornu narodnu glazbu, poticalo se književno stvaralaštvo, otvarane knjižnice i čitaonice, priređivane izložbe i organizirane smotre i turneje zborova. Poštujući prirodni ritam seljačkog života i radova, »Seljačka sloga« je poticala zimske djelatnosti, improvizirala s prostorijama u kojima je održavala svoje aktivnosti, privlačila žene u svoje redove, uvijek naglašavajući njihov značaj i ublažujući tradicionalnu patrijarhalnost, odgajala omladinu i djelovala na ne samo svojih više od 9000 registriranih članova, nego i na njihove suseljane, susjede, ali i cjelokupnu hrvatsku javnost.

Obustava djelatnosti ove organizacije, koja je, iako jasnog ideološko-stranačkog profila, ipak prvenstveno nastojala na za sve korisno kulturno-prosvjetnom podizanju sela⁷⁵ jasno ukazuje i na narav političke odluke koju je donijela beogradska vrhuška oko kralja Aleksandra, pretpostavljajući svoje uske, kratkotrajne interese stvarnom napretku naroda i nanoseći tako gotovo nenadoknadivu štetu hrvatskom selu.

POPIS OGRANAKA SELJAČKE SLOGE OD 1925. DO 1929.

	Kotar	Mjesto	Datum osnivanja
1	Andrijaševci	Vinkovci	
2	Bački Breg	Sombor	01. 01. 1928.
3	Baćun	Zagreb	27. 11. 1927.
4	Banska Selnica	Pisarovina	31. 01. 1926.
5	Banja Luka	Banja Luka	1928.
6	Batina Doljnja	Zlatar	23. 11. 1928.
7	Batrina	Nova Gradiška	18. 12. 1928.
8	Bednja	Ivanec	13. 03. 1928.
9	Belaj	Vojnić	11. 07. 1926.
10	Bidrovec	Zagreb	27. 11. 1927.
11	Bijenik	Zagreb	
12	Bili Brig	Nova Gradiška	14. 09. 1928.
13	Bistra	Stubica	28. 12. 1926.
14	Bocanjevci	Osijek	24. 08. 1928.
15	Bok	Sisak	10. 01. 1928.
16	Bokšić	Našice	13. 12. 1928.
17	Botinovac	Koprivnica	15. 03. 1928.
18	Brestovac	Požega	1927.
19	Brkeševina	Pisarovina	28. 11. 1928.
20	Budak	Benkovac	05. 01. 1928.
21	Budrovac	Đurđevac	01. 02. 1927.
22	Buk	Požega	
23	Bukovac Gornji	Zagreb	05. 02. 1928.
24	Bukovrh	Delnice	
25	Buna	Mostar	15. 03. 1927.
26	Bunjani	Čazma	11. 05. 1928.
27	Buševac	Velika Gorica	1920.
28	Cerje	Sv. Ivan Zelina	13. 02. 1926.
29	Cerje Tužno	Varaždin	11. 12. 1927.
30	Cernik	Nova Gradiška	13. 02. 1927.
31	Cirkvena	Križevci	18. 11. 1928.
32	Crna Draga	Pisarovina	
33	Crndraga	Vrginmost	11. 04. 1928.
34	Čakovec	Čakovec	22. 01. 1928.
35	Črnkovci	Donji Miholjac	18. 12. 1928.
36	Dabci	Čazma	04. 12. 1927.

	Kotar	Mjesto	Datum osnivanja
37	Daravuar	Daruvar	
38	Desinec	Jasrebarsko	12. 08. 1927.
39	Dežanovac Gornji	Daruvar	22. 01. 1928.
40	Donja Kupčina	Pisarovina	01. 03. 1927.
41	Donja Zdenčina	Jastrebarsko	07. 11. 1926.
42	Drenovbok Bumbekovača	Novska	13. 03. 1926.
43	Dugo Selo	Dugo Selo	
44	Dumovac	Zagreb	
45	Dužica	Sisak	08. 12. 1926.
46	Delekovec	Koprivnica	
47	Đeletovci	Vinkovci	06. 03. 1927.
48	Đurđevac	Đurđevac	01. 12. 1920.
49	Erdovac	Križevci	01. 04. 1929.
50	Erdut	Osijek	13. 11. 1928.
51	Gaj	Pakrac	30. 12. 1927.
52	Glavnica	Sv. Ivan Zelina	11. 10. 1928.
53	Glina	Glina	
54	Gorica	Ludbreg	26. 12. 1927.
55	Gornja Rijeka	Novi Marof	17. 12. 1928.
56	Gornja Stubica	Stubica	11. 04. 1926.
57	Grabarje	Požega	05. 02. 1928.
58	Graboštani	Kostajnica	25. 03. 1926.
59	Grabovnica	Čazma	
60	Gračani	Zagreb	
61	Gradac Pokupski	Pisarovina	10. 12. 1927.
62	Gradec	Križevci	09. 12. 1928.
63	Gradište	Županja	
64	Granešina	Zagreb	
65	Greda	Sisak	03. 04. 1928.
66	Gušće Sviničko	Sisak	
67	Hrastovica	Petrinja	
68	Ilok	Ilok	
69	Imbriovec	Ludbreg	
70	Ivance Koprivnički	Koprivnica	28. 02. 1926.
71	Ivanovci	Osijek	24. 08. 1928.
72	Jabučeta	Bjelovar	17. 04. 1928.
73	Jakovlje	Stubica	11. 12. 1927.

	Kotar	Mjesto	Datum osnivanja
74	Jalžbet	Varaždin	11. 12. 1927.
75	Jazavica	Novska	13. 03. 1927.
76	Jerovac	Ivanec	20. 12. 1928.
77	Ježevo	Dugo Selo	15. 01. 1928.
78	Jurketinec	Ivanec	20. 12. 1928.
79	Kalinovec	Đurdevac	08. 12. 1925.
80	Kalnik	Križevci	07. 12. 1928.
81	Kaptol	Požega	
82	Kaštel Kambelovac	Split	01. 08. 1926.
83	Kaštel Štafilić	Split	29. 07. 1926.
84	Kobaš	Brod	
85	Kobilić	Karlovac	06. 12. 1927.
86	Komarnica	Nova Gradiška	29. 12. 1928.
87	Koprivnica	Koprivnica	15. 01. 1928.
88	Kovačevac	Nova Gradiška	20. 09. 1928.
89	Kozjak	Krapina	05. 03. 1928.
90	Sesvetski Kraljevac	Zagreb	21. 02. 1926.
91	Kraljevačka Sela	Zagreb	27. 02. 1926.
92	Krapje	Novska	08. 10. 1928.
93	Kunovec	Koprivnica	28. 02. 1926.
94	Kupinečki Kraljevec	Pisarovina	15. 01. 1928.
95	Kupljak	Delnice	24. 09. 1928.
96	Kustošija	Zagreb	13. 11. 1927.
97	Kutnjak i Antolovac	Ludbreg	17. 01. 1927.
98	Ledinah	Klanjec	30. 05. 1926.
99	Legrad	Prelog	13. 12. 1928.
100	Lepajci	Krapina	
101	Lctovanić	Sisak	
102	Levinovac	Virovitica	02. 08. 1928.
103	Lijevi Dubrovčak	Dugo Selo	
104	Lipik	Pakrac	
105	Lipovac	Zlatar	20. 10. 1927.
106	Ljutovo	Subotica	08. 02. 1927.
107	Lomnica Doljnja	Velika Gorica	13. 06. 1926.
108	Lovinac	Gračac	26. 12. 1925.
109	Ludina	Kutina	20. 03. 1927.
110	Luka	Klanjec	22. 02. 1928.

	Kotar	Mjesto	Datum osnivanja
111	Mač	Zlatar	12. 12. 1928.
112	Mađarevo	Novi Marof	05. 10. 1928.
113	Magić Mala	Nova Gradiška	27. 12. 1925.
114	Majerje	Varaždin	
115	Markovac	Daruvar	13. 12. 1928.
116	Markuševac	Zagreb	22. 08. 1926.
117	Martinci Zlatarski	Zlatar	01. 12. 1928.
118	Metković	Metković	06. 01. 1927.
119	Mihovljan	Čakovec	
120	Molve	Đurđevac	01. 05. 1929.
121	Mostanj	Karlovac	21. 11. 1926.
122	Nard	Osijek	16. 10. 1928.
123	Nedeljanec	Varaždin	15. 01. 1928.
124	Nespeš	Sv. Ivan Zelina	06. 06. 1926.
125	Novska	Novska	27. 03. 1927.
126	Oborovo	Dugo Selo	08. 02. 1928.
127	Obrež	Velika Gorica	01. 12. 1927.
128	Ogulin	Ogulin	11. 04. 1926.
129	Okešinac	Čazma	02. 12. 1927.
130	Okoli	Kutina	31. 12. 1925.
131	Opatovac Cernički	Nova Gradiška	15. 01. 1928.
132	Oriovac	Požega	
133	Oroslavje	Stubica	24. 01. 1926.
134	Oštarije	Ogulin	30. 05. 1926.
135	Otok	Samobor	27. 10. 1928.
136	Pačetina Dolnja	Krapina	15. 01. 1928.
137	Pačetina Gornja	Krapina	15. 01. 1928.
138	Pakrac	Pakrac	19. 09. 1926.
139	Pakračka Poljana	Pakrac	15. 06. 1927.
140	Palanjak	Sisak	01. 01. 1928.
141	Peršaves	Zlatar	29. 01. 1928.
142	Perušić	Gospić	31. 10. 1927.
143	Petrijanec	Varaždin	27. 12. 1925.
144	Petrijevci	Valpovo	16. 12. 1928.
145	Planine	Sv. Ivan Zelina	
146	Plavnica	Bjelovar	27. 03. 1928.
147	Podgrad	Vinkovci	11. 12. 1928.

	Kotar	Mjesto	Datum osnivanja
148	Podravski Podgajci	Donji Miholjac	18. 12. 1928.
149	Potok	Kutina	28. 11. 1926.
150	Prečno	Dugo Selo	22. 01. 1928.
151	Prekrižje	Jastrebarsko	11. 12. 1927.
152	Prleošćica	Sisak	06. 02. 1927.
153	Preseka	Dugo Selo	03. 01. 1928.
154	Preseka	Križevci	14. 11. 1926.
155	Prigorec	Ivanec	18. 02. 1928.
156	Prosenik	Klanjec	26. 02. 1928.
157	Prvić-Šepurine	Šibenik	06. 10. 1927.
158	Psarjevo Doljnje	Sv. Ivan Zelina	21. 11. 1926.
159	Pušća Doljnja	Zagreb	06. 10. 1928.
160	Rajsavec	Požega	1928.
161	Rečica	Karlovac	15. 11. 1927.
162	Remetinec	Zagreb	13. 12. 1928.
163	Repinec	Križevci	24. 01. 1926.
164	Resnik	Zagreb	21. 03. 1928.
165	Rijeka Plešivička	Korenica	24. 07. 1927.
166	Rovišće	Križevci	08. 12. 1927.
167	Samobor	Samobor	
168	Sela	Sisak	
169	Sesvete	Zagreb	21. 02. 1926.
170	Sesvetska Sela	Zagreb	
171	Skrad	Delnice	24. 09. 1928.
172	Sladojevci	Slatina	22. 11. 1927.
173	Split	Split	23. 11. 1927.
174	Stračinec	Varaždin	01. 04. 1926.
175	Srednji Lipovac	Nova Gradiška	24. 08. 1928.
176	Stankovo	Jastrebarsko	14. 12. 1927.
177	Starčevo	Pančevo	04. 04. 1927.
178	Staro Petrovo Selo	Nova Gradiška	16. 10. 1928.
179	Strmec	Stubica	
180	Stubalj	Kostajnica	1926.
181	Stupnik	Zagreb	23. 05. 1926.
182	Sv. Đurađ	Doljnji Miholjac	03. 06. 1928.
183	Sv. Klara	Velika Gorica	08. 10. 1928.
184	Sv. Nedjelja	Samobor	13. 11. 1928.

	Kotar	Mjesto	Datum osnivanja
185	Sv. Rok	Gračac	27. 12. 1925.
186	Sviničko	Sisak	
187	Svirče	Hvar	26. 12. 1927.
188	Šag	Osijek	24. 09. 1928.
189	Šandorvac	Bjelovar	01. 01. 1926.
190	Šarampovo	Čazma	01. 12. 1927.
191	Špišić Bukovica	Virovitica	25. 11. 1928.
192	Štivica	Nova Gradiška	21. 03. 1926.
193	Tavankut	Subotica	02. 01. 1927.
194	Tisovac	Nova Gradiška	16. 10. 1928.
195	Tomašica	Garešnica	15. 01. 1927.
196	Topolovac	Sisak	15. 01. 1927.
197	Trebarjevo Desno	Sisak	07. 03. 1928.
198	Trenkovo	Požega	
199	Treštanovci	Požega	12. 12. 1928.
200	Trogir	Split	
201	Varaždinske Toplice	Varaždin	
202	Velika Maslenjača	Daruvar	23. 05. 1923.
203	Velika Mlaka	Velika Gorica	02. 05. 1926.
204	Velika Švarča	Karlovac	22. 01. 1927.
205	Velika Ves	Krapina	16. 10. 1927.
206	Veliki Zdenci	Garešnica	30. 10. 1927.
207	Vetovo	Požega	
208	Kutina	Vidrenjak	
209	Vinagora	Pregrada	15. 03. 1928.
210	Virje	Đurđevac	20. 06. 1928.
211	Vrapče	Zagreb	20. 06. 1926.
212	Vrbova	Nova Gradiška	14. 09. 1928.
213	Vuka	Đakovo	03. 09. 1928.
214	Vukovina	Velika Gorica	
215	Zabok	Krapina	07. 02. 1926.
216	Zajezda	Zlatar	

S U M M A R Y

»ORGANIZATION AND ACTIVITIES OF 'SELJAČKA SLOGA'«

Seljačka Sloga (Peasant Unity) was the most important organization for cultural advancement and education among peasants in Croatia during the interwar period. The idea for such an organization was first conceived in 1920, but for political reasons, was not established until 1925. In spite of insufficient financial resources, the results proved to be overwhelming. For the four years of the organization's existence, 216 branches were founded throughout Croatia which numbered over 9000 members. Seljačka Sloga's most important activities included: courses in literacy, general lectures on varied subjects, and cultural and folkloric activities. Politically, the organization was a part of the Croatian Peasant Party, by far the most important political party at the time. With the coming of King Aleksandar's dictatorship, Seljačka Sloga was forced to disband. This was a huge blow to the Croatian peasantry.